

УДК 159.945 : 316.613 - 053.5

ГЕНЕЗИС ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Чумакова А.А., здобувач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

aa-chumakva@mail.ru

У статті розглянуто генезис емоційної культури особистості молодших школярів з часів Стародавньої Греції до сьогодні. Визначено, що протягом цього періоду проблема емоцій людини привертала увагу науковців. Могутніми засобами формування та виховання емоційної культури індивідуума є мистецтво, музика. Педагогічними умовами ефективної реалізації завдань емоційного виховання молодших школярів засобами музики (музикотерапії) є емоційне стимулювання навчальної діяльності, врахування особистісних якостей розвитку дитини, створення сприятливої емоційної атмосфери для розвитку особистості молодшого школяра, вміння вчителя регулювати емоційні реакції учнів, позитивний приклад дорослих.

Ключові слова: емоційна культура, особистість, молодші школярі, виховання, мистецтво, музика.

ГЕНЕЗИС ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Чумакова А. А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, Запорожье, Украина

aa-chumakva@mail.ru

В статье рассмотрен генезис эмоциональной культуры личности младших школьников на временном отрезке от Древней Греции до современности. Показано, что на протяжении этого периода проблема эмоций человека была в центре внимания ученых. Сильнейшими средствами формирования и воспитания эмоциональной культуры индивидуума являются искусство, музыка. Педагогическими условиями эффективной реализации эмоционального воспитания младших школьников средствами музыки (музикотерапии) является эмоциональное стимулирование учебной деятельности, учет индивидуальных качеств ребенка, создание благоприятной эмоциональной атмосферы для развития личности младшего школьника, умение учителя регулировать эмоциональные реакции учеников, позитивный пример взрослых.

Ключевые слова: эмоциональная культура, личность, младшие школьники, воспитание, искусство, музыка.

GENESIS OF EMOTIONAL CULTURE OF PERSONAL YOUNGER SCHOOLCHILDREN'S

Chumakova A. A.

Zaporizhzhya National University, Zhukovskogo str. 66, Zaporizhzhya, Ukraine

aa-chumakva@mail.ru

The article describes the genesis of emotional culture of the person of younger students in a time warp from ancient Greece up to the present. It is shown that during this period the problem of human emotions was the focus of scientists. The most powerful means of formation and education emotional culture of the individual are art, music. Pedagogical conditions of the effective implementation of emotional education younger students by means of music (music therapy) is emotional stimulation of educational activity, taking into account individual as a child.

Considered the emotional education of cultural identity in the genesis we can conclude that at all times the problem of human emotions has been recognized to date. Music is a powerful tool for development and education of emotional culture of the individual. Aesthetic experience associated with empathy for the characters of music, and through them - to real people and can occur only in cases where a product internally near a given person. Teaching for the effective implementation tasks emotional education of primary school children by means of music (music therapy) is emotional stimulation training activities, taking into account personal qualities of the child, creating a favorable atmosphere for the emotional development of the individual primary school children, teachers ability to regulate emotional responses of students, positive example of adults.

To work with the education and formation of emotional culture of primary school children important is to determine the functional content and methodologies.

Key words: emotional culture, personality, younger schoolchildren, education, art, music.

Одним з актуальних питань сучасної педагогіки є культура емоційного життя особистості. Вагомого значення вона набуває, коли під впливом науково-технічного прогресу різко змінюються соціально-психологічна ситуація життєдіяльності людини, соціальні функції суспільства, відбувається реорганізація освіти. Зокрема, систематизації знань емоційної сфери особистості вимагають певні галузі соціальної практики. Можна стверджувати, що культурною, морально і естетично вихованою людиною є не той, хто знає норми і правила соціального життя, а той, у кого ці знання поєднуються із проявом почуттів та поєдінкою. Саме тому емоції як суб'єктивні переживання являють собою один із найважливіших і найзначніших феноменів внутрішнього життя людини, що і актуалізує виховання емоційної культури як важливого компонента формування розвинутої, духовно багатой особистості.

Протягом тривалого періоду науковці, займаючись проблемами загальної культури людини, її складовими, зокрема духовної та емоційної культури, намагалися вирішувати питання виховання та розвитку емоцій особистості. Так, психологічні аспекти культури емоцій і почуттів знайшли своє відображення в працях В. Ананьєва, Л. Божович, В. Вілюнаса, Л. Виготського, І. Джидар'ян, Б. Додонова, А. Дусавицького, К. Ізарда, О. Лука, Я. Рейковського, Б. Теплова, П. Якобсона та ін.

Педагогічний аспект культури почуттів розглянуто і зарубіжними педагогами-класиками (Я. Каменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Гербарт та ін.), і вітчизняними науковцями і діячами культури (Г. Ващенко, І. Вишенський, А. Духнович, Я. Козельський, О. Кулеба, М. Коровіцин, М. Кряхунова, С. Русова, М. Саутенкова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Значення емоцій у професійній діяльності вчителя, емоційну гучність, експресивність, стійкість досліджено у роботах Л. Буранбаєвої, Ф. Гоновліна, Б. Додонова, Н. Кузьміної, Н. Левітова, Л. Мітіної, Г. Шингарова та ін. Значення емоційної культури фахівців різних галузей щодо їхньої успішної професійної діяльності вивчено Л. Нікіфоровою, І. Сілютіною та ін. Процес формування емоційної культури студентів вищих навчальних закладів є об'єктом досліджень І. Алексашиної, С. Вершловського, В. Воронцової, Н. Зотової, Ю. Кричевського, І. Могілей, І. Сілютіної та ін. Одним із важливих напрямів наукових пошуків сьогодення є емоційна культура особистості дитячого віку, зокрема молодших школярів, що і обумовлює актуальність нашої роботи.

Мета статті – розглянути генезис емоційної культури особистості молодших школярів з часів Стародавньої Греції до сьогодення та визначити найбільш дієві засоби її виховання.

В античній філософії висловлюється думка про емоції як важливу умову поведінки людини. Стародавні філософи (Платон, Демокрит) не виділяли емоції та почуття в окрему галузь, а об'єднували їх з пізнавальними процесами. Аристотель у своїй праці «Про душу» писав, що поведінка особистості, яка здатна давати чуттєві оцінки речей як добрих чи поганих, значною мірою залежить від того, які емоції (задоволення чи незадоволення) викликають ці оцінки. Автор особливо підкреслював, що не можна допускати, щоб людиною керували тільки її емоції [1]. Концепція катарсиса, сформульована Аристотелем, пов'язувала афективні переживання із здоров'ям людини. Одним із найсильніших засобів гармонізації та виховання індивідуума, на думку філософів, було мистецтво, зокрема музика.

В епоху Відродження створюються умови для більш глибокого вивчення природи людини, її внутрішнього світу. Засновник емпіричного методу наукових досліджень, видатний італійський художник Леонардо да Вінчі зазначав, що пізнання світу відбувається за допомогою почуттів, які збагачуються розумом. Педагогіка тих часів, яка характеризується інтересом до людини, її духовного світу, переживань, думок тощо, відстоює ідею розвитку гуманістичних, естетичних почуттів, ідею створення позитивних емоцій у процесі навчання, цінності та неповторності особистості, зокрема індивідуальності дитини. Розвиток та місце мистецтва в соціальному житті створює підґрунтя щодо необхідності естетичного виховання як соціального замовлення. У цей час представники класичної західноєвропейської філософської думки Р. Декарт, Б. Паскаль, Б. Спіноза, І. Кант, Л. Фейєрбах, Ж.Ж. Руссо,

розглядаючи проблеми цілісності людської особистості, її духовності, вплив мистецтва на внутрішній світ особистості, робили спроби впорядкування емпіричного матеріалу щодо проявів емоцій індивідуума, та переведення емоцій та почуттів людини на мову символів та категорій. Ф. Шиллер дійшов висновку, що два аспекти людської природи – розсудливість та почуттєвість, зокрема їх єдність, визначають внутрішню гармонію людини. Він вважав, що мистецтво допомагає досягнути внутрішньої гармонії, а естетичне виховання є засобом формування гармонійної людини. На думку автора, саме за допомогою різних, і в першу чергу, естетичних емоцій, здійснюється процес поступового духовного збагачення людини.

Для подальшого розвитку теорії емоцій людини (у тому числі педагогічного аспекту) важливими стали роботи психологів (Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), які критично використавши досвід, накопичений у світовій науці, а також спираючись на результати власних теоретичних та експериментальних досліджень, обґрунтували принципи та механізми функціонування й розвитку емоцій. За висновками фахівців, емоції – це психологічні стани, різновид переживань, які обумовлені не грою внутрішніх інстинктивних сил, а стосунками людини з навколишнім світом. В онтогенезі, під впливом навколишнього світу емоції проходять шлях прогресивного розвитку і для оптимізації цього процесу велике значення має період дитинства та умови виховання в цей час. Так, Л. Виготський наполягав на тому, що «емоції розвиваються», при цьому головним джерелом цього розвитку є соціальне середовище, яке науковець визначав терміном «соціальна ситуація розвитку». На думку класика, на кожному етапі розвитку дитини важливого значення набувають «своєрідні, специфічні для цього віку, виключні, одиничні і неповторні відносини між дитиною та оточуючою її дійсністю, насамперед соціальною» [2, с. 280]. С. Рубінштейн, відзначаючи провідну роль почуттів в емоційному житті людини як соціальної істоти, писав, що «в почуттях у формі безпосереднього переживання виражаються всі її установки, включаючи і світоглядні, ідеологічні, всі її ставлення до світу та передусім до інших людей» [3, с. 207]. Науковець визначав почуття і емоційні реакції людини продуктом її культурно-історичного розвитку.

Досліджуючи психологічний аспект взаємозв'язку емоцій і когнітивних процесів, фахівці (О. Баєнська, Л. Виготський, Н. Грота, А. Зпорожець, А. Леонтьєв, Я. Неверович, С. Нікольська, П. Сімонов, Д. Ельконін та ін.) дійшли висновку, що емоція є знанням у поєднанні із відношенням. З цього приводу Л. Виготський вказував на необхідність «розглядати» зв'язок «між інтелектом і афектом ... як процес» і визначати їх у поєднанні. На думку науковця, саме емоційна і когнітивна системи забезпечують можливість орієнтуватися в навколишньому середовищі (матеріальному, соціальному, віртуальному – *А. Ч.*). Зокрема, при всій важливості інтелектуального осягнення та освоєння світу, у тому числі розкриття об'єктивної сутності добра і зла, саме емоції та почуття визначають головну лінію людської поведінки. Тому виховання емоційності, емоційної культури особистості є важливим фактором в управлінні становленням високо культурної та освіченої людини, тобто виховання емоційної культури та виховання загальної культури особистості взаємопов'язані.

У педагогіці на необхідність виховання емоційної культури особистості звертав увагу К. Ушинський, який вважав, що саме у своїх почуттях людина проявляється найбільш повно, оскільки саме в них відображається її душа. Педагог-класик підкреслював, що виключно в добрих почуттях, культурі емоцій концентрується людяність, гуманність особистості. Науковець звертав увагу на те, що почуття дитини можуть бути сильними, але не можуть бути глибокими. Він пояснював, що маленька людина повністю віддається своїм переживанням, не відчуваючи жодних зовнішніх і внутрішніх перепон для прояву своїх емоцій. На думку К. Ушинського, глибокими почуття дитини не можуть бути тому, що вони відображають не цілісну її особистість, яка в ці роки ще не сформувалася, а тільки її окремі аспекти [4, с. 227]. Великого значення в процесі виховання емоційної культури дитини автор надає вихователю, який має бути висококваліфікованим, компетентним у проблемі

формування емоційної сфери особистості, керуватися такими рекомендаціями педагога-класика:

- 1) під час організації будь-якої діяльності вихователю важливо стимулювати позитивний внутрішній стан дитини, тобто відчуття нею радості, щастя, життєрадісності, впевненості в собі, захищеності тощо, адже тільки в такому випадку організована діяльність сприяє особистісному розвитку маленької людини;
- 2) неприпустимо докоряти дитині за щирий прояв почуттів, а тим паче карати її за це, краще ці емоційні реакції уважно проаналізувати та на основі отриманих висновків внести необхідні зміни в подальшу педагогічну взаємодію;
- 3) у процесі виховання важливо системно забезпечувати розвиток у дітей інтересів «душевної діяльності» [5].

Свого часу про необхідність емоційного виховання зазначав В. Сухомлинський, який пов'язував зміст емоційної культури з наявністю в учнів здатності відчувати відтінки думок і почуттів людей. На переконання науковця, ця чуттєвість формується тоді, коли школяр відчуває гру слів, їхнє внутрішнє змістовне багатство, емоційне забарвлення. Виховання чутливості до слова – одна з передумов гармонійного розвитку особистості. “Від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних почуттів і мольних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності” [6, с. 215]. Обґрунтовуючи важливість розвитку емоційної сфери учнів як необхідної передумови для забезпечення їхнього всебічного розвитку, видатний педагог підкреслював, що людина, “крім розуміння і логічного аналізу добра і зла”, має оволодіти “почуттям добра чи зла”. Адже тільки гармонійне поєднання в особистості обізнаності й емоційного багатства дозволить їй досягти справжньої мудрості. Продовжуючи свою думку, В. Сухомлинський зазначав, що виховання культури почуттів як особливої галузі духовного життя дитини відбувається ефективно тільки в тому випадку, коли розвиток емоційної сфери тісно пов'язаний з іншими сферами життєдіяльності людини (громадською діяльністю, особистим життям тощо). Основні шляхи виховання емоційної сфери особистості педагог вбачав у залученні її до суспільно значущої діяльності, стимулюванні розвитку в неї значущих потреб та інтересів, організації взаємовідносин між членами класного колективу відповідно до основних норм моралі тощо.

Сучасні науковці (Н. Гаранян, М. Яновська, А. Колмогорова та інші) зазначають, що емоційне стимулювання навчально-виховного процесу з метою активізації формування емоційної сфери учнів, є актуальною потребою сьогодення. Педагог має організовувати педагогічну взаємодію та створювати виховні ситуації, які викликають у дітей запланований емоційний відгук, бажану емоційну реакцію на певні факти, події, вчинки. Це забезпечує розвиток соціально значущих мотивів діяльності, прагнення робити корисні для оточуючих людей справи. Найбільш ефективними “емоційними стимулами” для дитини визначені: емоційний відгук, співпереживання, а головне – формування суспільно значущого мотиву поведінки. Вищевказані науковці також роблять висновок про те, що розвиток особистості, зокрема формування і виховання емоційної культури, оптимізується в діалогічному контакті з іншими членами соціуму.

На сьогодні доведено, що емоції розвиваються в діяльності, залежать від змісту та структури діяльності, а також впливають на діяльність. Саме в процесі діяльності в дітей виникають нові емоційні переживання. Надалі, на основі зовнішньої практичної діяльності, починає складатися внутрішня діяльність – емоційна уява, яка являє собою поєднання афективних та когнітивних процесів, єдність інтелекту та афекту. Можна стверджувати, що емоційна культура дитячої особистості – це складне динамічне утворення, якість, що виявляється в здатності особистості емоційно відгукуватися на інтелектуальні, морально-естетичні прояви життєдіяльності, у потребі творення та перетворення навколишньої дійсності, зокрема за допомогою мистецтва. Це контролююча і коригуюча система управління внутрішнім світом, поведінкою, вчинками особистості, багатоплановим ставленням до природи, людей,

мистецтва тощо, в основі якої лежать емоційний відгук, сенсорна культура, емоційно-естетичні переживання, потреба у творчості. Зміни емоційної культури дитини відбуваються в залежності від інтересів та установок пов'язаних із віком, умовами навчання та виховання.

Емоційна культура, яка відбиває загальнокультурну спрямованість особистості, є одним із найважливіших компонентів світогляду, своєрідним підсумком рівня емоційної вихованості дітей, показниками якої є багата емотивність, оволодіння власною емоційною поведінкою, здібністю розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за власні почуття, відбиває здатність особистості знайти міру гармонійної взаємодії раціонального і почуттєвого. Безперечним є факт, що емоції розвиваються і виховуються. Мистецтво, зокрема музичне мистецтво, визнається одним із найбільш ефективних засобів впливу на розвиток емоційної культури особистості. Естетичні емоції відбивають рівень та характер духовного життя людини, впливають на поведінку та формування світогляду особистості. А. Леонтьєв розглядав твори мистецтва як ідеальні продукти людської діяльності, які пов'язані з пізнанням світу в почуттєвих образах. Б. Теплов був упевнений у тому, що музичне переживання за своєю сутністю є емоційним переживанням, що в музиці емоції є вираженням думок, тому саме в музичній творчості емоції і розум гармонізуються. "... в музиці смислове начало завжди несе в собі емоційний підтекст, а емоція завжди осмислена", – відмічав Є.В. Назайкінський [7, с. 293]. "Значення музики в школі далеко виходить за межі мистецтва, – вказував Д. Кабалевський. – Так само, як література і образотворче мистецтво, музика рішуче втручається в усі сфери виховання й освіти наших школярів, будучи могутнім і нічим не замінним засобом формування їхнього духовного світу" [8, с. 195]. Фахівці зазначають, що музика – це мистецтво, яке відображає дійсність, всі складнощі і суперечності світу. Важливу роль у ній відіграють почуття, емоційна сфера. Музичний образ настільки багатозначний, наскільки багатозначні й складні почуття людини. Велика сила музики – в її активному характері: вона ніби змушує себе слухати, проникаючи у свідомість, збуджуючи емоції, викликаючи почуття, стаючи духовним стимулом поведінки особистості.

Отже, розглянувши виховання емоційної культури особистості в генезисі, ми можемо зробити висновок, що за усіх часів проблема емоцій людини була визнана актуальною. Музика є могутнім засобом формування та виховання емоційної культури індивідуума. Естетичне переживання пов'язане зі співчуттям до героїв музичних творів, а через них – до реальних людей і може виникнути лише у тих випадках, коли певний твір внутрішньо близький тій чи іншій людині. Педагогічними умовами ефективної реалізації завдань емоційного виховання молодших школярів засобами музики (музикотерапії) є емоційне стимулювання навчальної діяльності, врахування особистісних якостей розвитку дитини, створення сприятливої емоційної атмосфери для розвитку особистості молодшого школяра, вміння вчителя регулювати емоційні реакції учнів, позитивний приклад дорослих.

Для роботи з формування та виховання емоційної культури молодших школярів важливим є визначення функціонального наповнення та методичного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения: – 4 т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1976. – С. 371 - 448.
2. Выготский Л.С. Собр. соч. : в 6 т. - Т. 6. / Лев Семенович Выготский. – М. : Педагогика, 1984. – с. 363.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
4. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / К. Д. Ушинский. – М. - Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1950. – 776 с.
5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 1. - 414 с.

6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О.Сухомлинський. – К. : Рад. школа , 1970. – 289 с.
7. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Назайкинский Е. В. – М. : Музыка, 1972. – 333 с.
8. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца / Кабалевский Д. Б. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.

REFERENCES

1. Aristotel'. O dushe / Aristotel' // Sochinenija. – 4 t. – T. 1. – М. : Mysl', 1976. – P. 371 - 448.
2. Vygotskij L.S. Sobr. soch. : v 6 t. - T. 6. / Lev Semenovich Vygotskij. – М. : Pedagogika, 1984. – p. 363.
3. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii / Sergej Leonidovich Rubinshtejn. – SPb. : Piter, 2000. – 712 p.
4. Ushinskij K. D. Chelovek kak predmet vospitanija. Opyt pedagogicheskoy antropologii / K. D. Ushinskij. – М. - L. : Izd-vo APN RSFSR, 1950. – 776 p.
5. Ushinskij K. D. Pedagogicheskie sochinenija : v 6 t. / K. D. Ushinskij. – М. : Pedagogika, 1988. – Т. 1. - 414 p.
6. Suhomlinskij V. O. Narodzhennja gromadjanina / V. O.Suhomlins'kij. – К. : Rad. shkola. , 1970. – 289 p.
7. Nazajkinskij E. V. O psihologii muzykal'nogo vosprijatija / Nazajkinskij E. V. – М. : Muzyka, 1972. – 333 p.
8. Kabalevskij D. B. Vospitanie uma i serdca / Kabalevskij D. B. – М. : Prosveshhenie, 1984. – 206 p.